चेन्न युक्ताप्यात्मनो दुःखित्वानुपपत्तेः। न हि दुःखेन प्रत्यक्षविषयेणात्मनो विशेष्यत्वं,प्रत्यक्षाविषयत्वात्। आकाशस्य शब्दगुणवत्त्ववदात्मनो दुःखित्वमिति चेन्न एकप्रत्ययविषयत्वानुपपत्तेः। न हि सुखमाहकेण प्रत्यक्षविषयेण प्रत्ययेन नित्यानुमेयस्यात्मनो विषयीकरणमुपपद्यते। तस्य च विषयीकरणे आत्मन एकत्वाद्विषयभावप्रसङ्गः। एकस्यैव विषयविषयित्वं दीपवदिति चेन्न युगपदसम्भवादात्मन्यभावानुपपत्तेश्च। एतेन विज्ञानस्य ग्राह्यग्राहकत्वं प्रत्युक्तम्। प्रत्यक्षानुमानविषययोश्च दुःखात्मनोर्गुणगुणित्वेनानुमानम् दुःखस्य नित्यमेव प्रत्यक्षविषयत्वाद्रूपादिसामानाधिकरण्याच्च मनःसंयोगजत्वेऽप्यात्मनि दुःखस्य, सावयवत्वविक्रियावत्त्वानित्यत्वप्रसङ्गात्। न ह्यविक्रियं संयोगि द्रव्यं गुणः क्वचिदुपयन्नपयन्वा दृष्टः क्वचित्। न च निरवयवं विक्रियमाणं दृष्टं क्वचित् अनित्यगुणाश्रयं वा नित्यम्। न चाकाशं आगमवादिभिर्नित्यतयावगम्यते। न चान्यो दृष्टान्तोऽस्ति विक्रियमाणमपि तत्प्रत्ययानिवृत्तेर्नित्यमेवेति चेन्न द्रव्यस्यावयवान्यथात्वव्यतिरेकेण विक्रियानुपपत्तेः। सावयवत्वेऽपि नित्यत्वमिति चेन्न सावयवस्यावयवसंयोगपूर्वकत्वे सति विभागोपपत्तेः। वस्त्रादिषूदर्शनाच्चेति चेन्नानुमेयत्वात्संयोगपूर्वत्वस्य। तस्मान्नात्मनो दुःखादिनित्यगुणाश्रयत्वोपपत्तिः। परस्याद्दुःखित्वेऽन्यस्य च दुःखिनोऽभावे दुःखोपशमनाय शास्त्रारम्भानर्थक्यमिति चेन्नाविद्याध्यारोपितदुःखित्वव्यापोहार्थत्वात्"।

यथा च कामस्य हृदयान्नितर्त्य तथाऽऽप्रकामयद्वै७।८।१ इति दर्शिते इ०भा० वाक्ये प्रपञ्चितम्। एवमेव सांख्यपातञ्जलाश्च ज्ञानादिवत् सुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्मा धर्मा अपि बुद्धेरेव धर्मा इत्याहुः। ईश्वरेच्छा तु समूहालम्बनात्मिका सर्वं जगत् भूयादित्याकारिका। "सोऽकामयत बहु स्यां प्रजायेयेत्यादि" श्रुतिः। "सोऽभिध्याय शरीरात् स्वात् सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः" इति स्मृतिश्च तस्य तत्सत्त्वे प्रमाणम्। सा च नित्येति नैयायिकादयः नित्यत्वाद्धर्मं तत्र कारणापेक्षा। व्योमादिवदनित्येति वेदान्तिनः। नित्यत्ववादिमतेऽपि सृज्यमानजीवादृष्टरूपसहकारेणैव तत्तत्कार्योत्पत्तिरिति ईश्वरशब्दे वक्ष्यते। मनोधर्मत्ववादिमते मनसश्चिद्गुणात्मकत्वेऽपि रजसएव तत्कारणत्वम् "काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः" गीतायां कामस्य रजोगुणकार्यत्वोक्तेः। ततश्च बुद्धेश्चिद्गुणात्मकत्वेन — रजःकार्यकामस्य तद्गुणत्वमेवोचितम्। अतएव इच्छाशक्तिक्रियाशक्तिज्ञानशक्तिस्वरूपिणीत्यादौ प्रकृतेरिच्छाशक्त्यादिरूपत्वकथनमपि सङ्गच्छते शक्तिशक्तिमतोरभेदात् प्रकृतिशक्तित्वाच्च तस्या बुद्धिगुणत्वमवगम्यते। अतएव "या देवी सर्वभूतेषु इच्छारूपेण संस्थिता" देवीमा० सर्वभूतेषु इच्छारूपेण प्रकृतिस्थितिरक्ता

ईश्वरोपाधिमायाया इच्छादिमत्त्वेनैवेश्वरस्य सहत्त्वं रत्नत्रयपरीक्षायामुक्तं यथा "नित्यं निर्दोषमखं निरतिशयसुखं ब्रह्म चैतन्यमेकं धर्मोधर्मीति भेदद्वितयमपि पृथगभूय मायावशेन। धर्मस्तत्रानुभूतिः सकलविषयिणी सर्वकार्यानुकूला शक्तिश्चेच्छादिरूपा भवति गुणगुणस्वाश्रयस्त्वेक एव। कर्तृत्वं तत्र धर्मी कलयति जगतां पञ्चकृच्छादिकृत्यं धर्मः पुंरूपमाप्य सकलजगदुपादानभावं बिभर्त्ति। स्त्रीरूपं प्राप्य दिव्या भवति च महिषी स्वाश्रयस्यादिकर्तुः, प्रोक्तौ धर्मप्रभेदावपि निगमविदा धर्मिवत् ब्रह्मकोटी" इति तथा च एकमेव ब्रह्मानादिसिद्धया मायया कर्मी धर्मी चेति द्विविधमभूदित्यर्थः। तन्त्रोक्ते कालिकायाः २पीठशक्तिभेदे। "इच्छाज्ञानक्रियाश्चैव कामिनी कामदायिनी। रतीरतिप्रिया नन्दा मध्ये चैव मनोन्मनी" तन्त्रसा० कालिकापीठशक्तिकथने।

इच्छाकृत त्रि० इच्छया कृतः। "कामकृते। १अशीतिभागो बलिः स्यात्" इत्युक्तातिक्रमेण अधमर्णेन यथेष्टं कृतायां २दण्डौ स्त्री "दण्डैर्दण्डिभिरुद्धृतिः प्रतिमासन्तु कालिकी। इच्छाकृता कामकृता कायिका कायकर्मणा" याज्ञि० त० याज्ञवल्क्यवचनेन दृतम्। मिताक्षरायां तु नैतद्वचनं दृश्यते। तत्र कारिता दण्डिनारदवचनेन दर्शिता "दण्डिः सा कारिता नाम यर्णिकेन स्वयंकृतेति"

इच्छानिवृत्ति स्त्री ६त०। पित्रादीनां धनादिभोगतृष्णानिवृत्तौ पित्रादेः स्वस्वर्गादिः, पुत्रादेः स्वोत्पत्तिश्च। तेन पुत्रादीनां तत्र पैत्रादिधनविभागः।

इच्छावत् त्रि० इच्छाऽस्त्यस्य मतुप् मस्य वः। धनादिस्पृहायुक्ते स्त्रियां ङीप्। सा च धनादितृष्णायुक्तायां कामुकायाम् स्त्रियां रमणेच्छायुक्तायां तु कामुकीति भेदः।

इच्छावसु पु० इच्छयैव वसु यस्य। कुबेरे जटा०

इच्छित पु० इच्छा जातास्य तारका० इतच्। स्पृहायुक्ते

इच्छु त्रि० इच्छति इष—उ नि० इच्छादेशः। इच्छार्थाले "वस्तुधर्माणि पुष्टीच्छुः" "उभयेच्छुरुभयोः" कात्या० १८,५,१२,१३